

Ивана ДАВИТКОВ

Университет в Белград
Белград, Сърбия;
СУ „Св. Климент Охридски”
София, България
ivana.davitkov@fil.bg.ac.rs

НЯКОИ НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ ИЗПИСВАНЕТО НА ИМЕНАТА НА БЪЛГАРИТЕ В ЦАРИБРОД

Ivana DAVITKOV

University of Belgrade
Belgrade,
Serbia, Sofia University St. Kliment Ohridski
Sofia, Bulgaria
ivana.davitkov@fil.bg.ac.rs

SOME OBSERVATIONS ON SPELLING BULGARIAN NAMES IN TSARIBROD

This study is motivated by the legal possibility to spell the names of the members of the Bulgarian national minority in the Republic of Serbia according to the Bulgarian spelling standard. The paper presents the problems of spelling of the personal, in particular, family names of Bulgarians in Caribrod, Serbia.

Keywords: Bulgarian language, spelling, personal names, family names, Tsaribrod.

Настоящото изследване¹ е мотивирано от юридическата възможност за изписване на собствените (СИ) и фамилните имена (ФИ) на българското малцинство в Република Сърбия съгласно българската правописна норма, както и от факта, че антропонимите на местното население не са били предмет на цялостно изследване. Основната цел на тази статия е да се посочат основните трудности, които биха могли да се появят, при изписването на имената на местното население на български език. В основата на изследването е събраният представителен корпус от СИ и ФИ от църковните регистри (ЦР) за кръ-

¹ Изследването е част от проекта „Процеси в адаптацията на имената на българите в Цариброд (Сърбия)“ в рамките на програмата на МОН „Млади изследователи и постдокторанти“.

щения и гражданските регистри (ГР) за раждания от първите запазени ЦР² от 1883 г. до последните ГР за Цариброд от 1989 г.³ В изследването се прави кратка съпоставка на спецификите на сръбската и българската кирилски азбуки и водещи правописни принципи в изследваните езици с оглед на СИ и ФИ на жителите на Цариброд. Прави се съпоставка и на подходите към предаването на имена от чужди езици, използващи кирилското писмо, в актуалните правописни речници на разглежданите езици.

Сред основните фактори, които определят начина на изписването на имената на жителите на Цариброд от първите запазени ЦР до наши дни, е вътрешната нормативна уредба на страната, в която това население в миналото е живяло и живее. Влиянието на екстралингвистичните фактори в изписването на изследваните имена е отразено в периодизацията, която предлагам в изследването си *On the Processes of Adaptation of Bulgarian Names in Tsaribrod, Serbia* (Davitkov 2019: 606–615).

Днес в Република Сърбия е приет „двойният модел в употребата на имената“ на членовете на националните малцинства, а „използването на собствените и на фамилните имена на малцинствените езици⁴ и признаването е уредено в законодателството на Република Сърбия със Семейния закон (ПЗ)⁵, Закона за защита правата и свободите на националните малцинства (ЗЗПСНМ), Закона за гражданските регистри (ЗМК), Закона за личната карта (ЗЛК) и Закона за пътните документи (ЗПИ)“ (Джурич 2014: 959–968). Правото на вписване на имената на членовете на националните малцинства на езика и съгласно правописа на съответния малцинствен език е предвиден както в разпоредбите на посочените закони, така и в различните раздели от Конституцията на Република Сърбия от 2006 г.

Специфики на сръбската и българската кирилски азбуки, водещи правописни принципи

Сръбската и българската кирилски азбуки се състоят от по 30 букви, като всяка от тях има своите специфики. В консонантната система сръбската се от-

² ЦР в Сърбия се водят до 1946 г., когато са въведени държавни ГР със Закона за държавните граждански регистри (Закон о државним матичним књигама, Сл. лист ФНРЈ 29/46).

³ След закриването на родилното отделение в Цариброд регистрацията на новородените се извършва по месторождение, най-често в гр. Пирот.

⁴ Така напр. в ЗЗПСНМ, в частта *Право на опазване на своята специфичност*, чл. 9, четем: „Членовете на националните малцинства имат право на свободен избор и използване на личното си име и на имената на децата си, както и да вписват личните си имена във всички лични документи, служебни сведения и бази данни за личността на езика и съгласно правописа на членовете на националното малцинство“. Добавя се също, че правото, посочено в ал. 1 от посочения член, „не изключва успоредното вписване на името съгласно сръбския правопис и писмо“ (Вж. <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/slsrj/skupstina/zakon/2002/11/2/reg>).

⁵ В скобите са дадени съкращения на оригиналните сръбски названия.

личава от българската азбука по следните букви: *ĥ*, *ľ*, *ň*, *ĥ*. Посочените четири от общо 25 съгласни⁶ в сръбския език са палатални (меки), като сред тях има две сонорни – *ľ*, *ň*. Във връзка с произношението на посочените сонорни съгласни Л. Лашкова пише, че: „Представа за произношението на **ľ**, **ň** може да се получи, ако се направи аналогия с произношението на двете съгласни като меки в български пред гласните **а**, **о** (графични **я**, **ьо**)“ (Лашкова 2005: 37). Същата авторка добавя, че „В позиция пред **е**, **и** тези съгласни развиват по-силна мекост, отколкото в българския (мекостта в този случай не бива да се смесва с йотацията, която може да се развие в български като диалектно явление). Сrv. бълг. Василев – сx. Васильев, бълг. Ленин – сx. Лењин.“ (Лашкова 2005: 37). Според признака „място на учленение“ меките съгласни *ĥ*, *ĥ* са в групата на небните съгласни заедно с *ĵ*, *ľ*, *ň*, *ч*, *џ*, *ш*, *ж*, а според признака „начин на учленение“ посочените специфични по отношение на българския език съгласни са преградно-преходни (*ĥ*, *ĥ*), назални (*ň*) и латерални (*ľ*) (Лашкова 2005: 38). Трябва да се отбележи също, че за разлика от българския, в сръбския език „не е така развито противопоставянето на меки и твърди съгласни.“ (Лашкова 2005: 39). Авторката посочва една важна отличителна черта на сръбските меки съгласни в сравнение с българските⁷, а тя е, че за сръбския книжовен език е характерен „малък брой меки съгласни *ĥ*, *ĥ*,⁸ *ľ*, *ň*, *ĵ*, които не оказват влияние върху близко разположените съгласни в думата“ (Лашкова 2005: 39).

Българската азбука за разлика от сръбската разполага със следните букви – *я*⁹, *ю*, *ъ*, *ы*, *ѣ*. Буквата *ѣ* е двуфонемно съчетание¹⁰, с която се предава фонемното съчетание /шт/, напр. *ѣик*, *ѣѣа* (Тилков, Бояджиев 2013: 256). Двухфонемни съчетания се означават и с буквите *я* и *ю*, които „след гласна буква и в началото на думата предават съчетанията /ѣа, ѣѣ, ѣу/ – *ягода*, *стоя*, *краят*, *юзда*.“ (Тилков, Бояджиев 2013: 256). За буквите *я* и *ю* е характерно и, че освен определена гласна могат да предават и диференциален признак палаталност на предходна съгласна, напр. *бял* [б'ал], *търпя* [търп'ѣ], *люсна* [л'успа], като могат и да предават определени фонемни без един диференциален признак (Тилков, Бояджиев 2013: 256). Тук трябва да добавим и специалната буква *ѣ*, тъй като тя няма звукова стойност и с нея се означава диференциалният признак палаталност пред гласната *о*, напр. *шофѣор*, *синѣо*. (Тилков, Бояджиев 2013: 256).

⁶ Консонатната система на сръбския език се състои от 8 сонорни съгласни (р, л, ъ, м, н, ъ, ĵ, в) и 18 шумови съгласни.

⁷ Съгласните в българския език са: б/б', в/в', г/г', д/д', ж, дж, з/з', й, к/к', л/л', м/м', н/н', п/п', р/р', с/с', т/т', ф/ф', х/х', ц/ц', ч, ш. Те се класифицират като звучни и беззвучни, шумови и сонорни, меки и твърди. (За българските съгласни вж. повече у Тилков, Бояджиев 2013: 77–145)

⁸ За съгласните *ĥ*, *ĥ* вж. повече у Лашкова 2005: 39.

⁹ Буквата *я* е въведена с приемането на гражданската кирилица и представлява „стилизирано начертание на старобългарската буква ѣ“ (Тилков, Бояджиев 2013: 255).

¹⁰ Както отбелязват Д. Тилков и Т. Бояджиев, за българската графика са характерни букви от различен тип (вж. повече у Тилков, Бояджиев 2013: 256, 257).

Специфики на двете азбуки се откриват и при гласните, като в българския език има 6 гласни звука¹¹: *a, e, u, o, y, ъ* а в сръбския пет: *a, e, u, o, y*. С буквата *ъ* в българския език се означава пълноценна гласна, която в артикулационно отношение „по място на учленение е задна, по проход в устната кухина – тясна, по участие на устните – нелабиална, и по степен на издигане на езика – средна“ (Тилков, Бояджиев 2013: 58).

Разлики в изписването съществуват между буквите, с които се означават сръбското и българското йот – на сръбски то се означава с буквата *j* (вж. долу), а на български с буквата *й*, както и между сръбското *џ* и българското *дж*. Българското *дж* е сложна аналитична буква, която предава една фонема (Тилков, Бояджиев 2013: 256), а със сръбската буква *џ* се означава една фонема.

Сръбският правопис по своята същност е фонетичен¹² и като такъв основният му принцип е „пиши, както говориш“ (Правопис 2010: 30). В сръбската кирилица „е последователно спазен принципът един знак да съответства на една фонема, т.е. за съществуващите в езика 30 фонем се употребяват 30 графем – всичките единични.“ (Лашкова 2005: 28). Бидейки фонетичен, важна особеност на сръбския правопис е, че в него „са отразени всички видове фонологични промени (уподобявания, опростявания на групи съгласни, контракции).“ (Лашкова 2005: 29). Основните принципи, върху които се основава българската правописна система, са: морфологичният, фонетичният¹³, традиционният¹⁴ и смисловият¹⁵, като основен е морфологичният (морфематичен)¹⁶

¹¹ Вж. повече у Д. Тилков, Т. Бояджиев (Тилков, Бояджиев 2013: 43–77).

¹² В определени случаи в сръбския правопис се прилага и етимологичният принцип, напр. „в сложните думи се утвърждава писането: предтурски, подтекст, постдипломски, субпапиларан, адхерентан, юрисдикција; или при СИ от чужд произход: Рентген, Вашингтон, също и при сръбските: Кадчић (за разлика от А. Качић), Забрдца (Забрдац).“ (Станойчич, Попович 2004: 26).

¹³ Д. Тилков и Т. Бояджиев определят фонетичния (фонематичен, фонологичен) принцип като принцип, при който „писането се определя от установения книжовен изговор на думата и от правилата на графиката“ (вж. повече у Тилков, Бояджиев 2013: 263).

¹⁴ Традиционният принцип (консервативен, етимологичен, исторически) е определен като принцип, при който „писането на думите не се опира на реалното им произношение и не може да се обясни с морфологичния им строеж“ (вж. повече у Тилков, Бояджиев 2013: 264).

¹⁵ За смисловия принцип у Д. Тилков, Т. Бояджиев четем: „Смисловият принцип (наричан още семантичен или диференциращ) урежда слятото, разделното и полуразделното писане на сложните думи, употребата на диакритични знаци за разграничаване на омоними (например съюза и от местоименната форма *й*), писането на главни букви и др.“ (Тилков, Бояджиев 2013: 264).

¹⁶ В академичната граматика морфологичният принцип се нарича още и етимологичен. Освен него в тази граматика се разглеждат още два принципа – фонетичният и историческият (вж. Тилков 1982: 290–295).

принцип. (Тилков, Бояджиев 2013: 262, 263). Както отбелязват същите автори, морфологичният принцип се прилага, „за да намали различията между звуковото многообразие на морфемите и тяхното писмено отбелязване.“ (Тилков, Бояджиев 2013: 262). В академичната граматика ясно се откроява същността на морфологичния принцип, която се отразява в: „еднообразното правописно предаване на отделните морфологични елементи, на елементите на езика – корен, представка, наставка, окончание, – за да се открие фонологичната и морфологичната структура на думите без оглед на фонетичните промени, които представят варианти на гласните и съгласните звукове, долавящи се в потока на говоримата реч.“ (Тилков 1982: 292). Следователно водещите правописни принципи в разглежданите езици са напълно противоположни, което, както ще видим по-късно, е намерило своето отражение и в изписването на имената на българската общност в Сърбия.

Начини за предаване на имена от сръбския в българския книжовен език

При писането на чужди имена правописът на сръбския книжовен език предвижда два начина за предаването им на сръбски: чрез т.нар. „пригодено писане (сръб. *прилагођено писање*, приложимо и в кирилицата, и в латиницата)“ и „оригинално писане (приложимо в латиницата)“ (Правопис 2010: 195). За разлика от сръбския правопис, в който транслитерацията се свързва само с онези езици, които използват латиница, в българския правописен речник и граматична литература няма такова ограничение. В правописния речник (Речник 2012: 30-36) се предвиждат следните начини за предаване на СИ от чужди езици на български – транскрипция, транслитерация, превод, в установена по традиция форма или чрез възпроизвеждане на оригиналната им графика“ (Речник 2012: 30). Общите положения за всички чужди езици, без значение дали използват кирилица или латиница, чиито СИ се предават на български чрез транскрипция, са: „Звуковете в изходния език, които са еднакви или близки до българските звукове, се предават със съответстващите им български букви“ и „Звуковете в изходния език, които нямат съответствия в български, се предават с букви и буквени съчетания, отбелязващи най-близките до тях звукове“ (Речник 2012: 30). Подобни определения се срещат и у Д. Тилков и Т. Бояджиев: „Начините за възпроизвеждане на думи и изрази от един език в писмото и с графичните средства на друг език се нарича транскрипция.“, като уточняват, че тя най-често „се прилага при предаване на чужди лични имена и географски названия“ (Тилков, Бояджиев 2013: 264). Посочените автори различават „практическа транскрипция“ и „практическа транслитерация“, като под практическа транскрипция подразбират предаване на „звуквата стойност на буквата, с която е написана чуждата дума“ (Тилков, Бояджиев 2013: 264), а под практическа транслитерация предаване на „графически точно (буквално) чуждата дума, без да се държи сметка за звуквата стойност на буквите“ (Тилков, Бояджиев 2013: 264, 265). Основната разлика между двата подхода в предаването на чуждите

имена е, че при транскрипцията е важно произношението на думата, а при транслитерацията буквеният ѝ състав, което авторите на българската фонетика илюстрират и с примери, например „англ. име *Isaak Newton* в транскрипция звучи *Айзък Нютън*, а в транслитерация *Исак Нютон...*“ (Тилков, Бояджиев 2013: 265). Към общите положения от правописния речник на български език следва да се добавят и предложенията на Д. Тилков и Т. Бояджиев, а именно, че „Основно начало при транскрипцията е да се спазва морфологичният принцип при предаване на звучните и беззвучните съгласни в българския език“ (Тилков, Бояджиев 2013: 265). Посочените автори добавят също, че „при транскрипцията е невъзможно, пък и не винаги е необходимо да се запазват всички отгънъци в оригиналния изговор на чуждите имена. Езикът, в който се заемат думите, асимилира и нагажда несвойствените за него звукове, като ги подчинява на действащите звукови закономерности.“ (Тилков, Бояджиев 2013: 265). За илюстрация се посочва пример с чешки и сърбохърватски имена¹⁷ със сонантно /r/, при които при транскрипция на български се вмъква /ъ/, напр. Крлежа – Кърлежа. (Тилков, Бояджиев 2013: 265). Твърдението ми, че в българския език изборът на начина за предаване на чуждите имена¹⁸ не зависи от писмото на съответния чужд език, се потвърждава и в граматичната литература: „В българския език са се наложили в практиката както транскрибирани, така и транслитерирани имена от чужд произход. В зависимост от това се срещат двойко написани фр. *Анри* и *Хенри*, нем. *Бетовен* и *Бетховен...*“ (Тилков, Бояджиев 2013: 265).

От казаното дотук могат да се направят няколко важни извода във връзка с възможността за вписване на български език на имената на българската общност в Цариброд. От разгледаните ЦР и ГР за Цариброд става ясно, че имената на българите в Сърбия се изписват съгласно сръбската правописна норма от въвеждането на първите държавни ГР във ФНРЮ през 1946 г. (вж. Davitkov 2019: 610). В актуалния правописен речник на българския език (Речник 2012: 30–36) се предвиждат различни начини за предаване на СИ от чужди езици на български – транскрипция, транслитерация, превод, в установена по традиция форма или чрез възпроизвеждане на оригиналната им графика.“ (Речник 2012: 30), т.е. за разлика от сръбския правопис, в който за кирилските езици се предвижда само транскрипция като начин за предаване на имена, в българския правопис няма такова ограничение. Това означава, че разглежданите имена могат да бъдат транскрибирани, но и транслитерирани, което би довело до различен резултат. Ситуацията с имената на българското национално малцинство е особена и от гледна точка на това, че разглежданите тук имена не могат

¹⁷ За транскрипцията на български имена на сръбски (вж. Лашкова 2005: 32).

¹⁸ В академичната граматика на българския език принципът на практическата транскрипция се определя като водещ при предаването на чужди имена на български език (Тилков 1982: 273). За предаването на чужди имена на български (вж. повече у Тилков 1982: 273–282).

да бъдат разглеждани като чужди, особено когато става дума за ФИ. Въпреки настъпвалите промени в миналото, те се отличават с относителна устойчивост. Ако добавим и факта, че целта на вписването на посочените имена на езика и съгласно правописа на българското национално малцинство в Сърбия, както и на други малцинства, е именно съхраняването на националната идентичност, ще разберем колко важно е този въпрос да бъде предмет на научни разработки, за да може в службите по гражданска регистрация да бъде приложен единен модел в предаването на посочените имена.

3.1. Предаване на сръбското *j* в имена на български език

В правописа на сръбския език се посочва, че: „Произношението на звука *j* зависи от съседните звукове в думата. В различни комбинации той се чува по-ясно или по-слабо“ (Правопис 2010: 32). В правописа на сръбския език се добавя още една важна особеност на сръбското *j*: „Освен това звукът *j* може да бъде част от структурата на думата или да се появи като преходен звук между две гласни“ (Правопис 2010: 32). Що се отнася до артикулационните му особености, той е „много близък до гласната *u*, в резултат на което се стига до правописни и произносители алтернативи и двойкости (*радио*, род. *радија*; *Михаиловић* и *Михајловић* и под.)“ (Пипер, Клайн 2013: 24). В анализирания корпус се срещат различни случаи на предаване на сръбското *j* в началото, средата и края на името, като тук ще бъдат разгледани само онези, при които би могло да се появи известно колебание.

3.1.2. Предаване на *j* в средата на името

Специфичен случай представляват онези имена, в които в изписаните съгласно сръбския правопис български ФИ се пише *j* между гласните *u-a*, *u-e* и *u-u* според правилата за писане на *j* в Правописа на сръбския език (Правопис 2010: 33). В правописа на сръбския език се посочва също, че това правило важи „и за основните форми на думите, за падежните и глаголните окончания, заемките и адаптираното изписване на чуждите имена), освен на разпознавателната връзка на сложните думи“ (Правопис 2010: 32). И все пак, може да се каже, че сръбският правопис не е категоричен в този случай, както вече отбелязахме по-горе, защото дава редица изключения. Според правописния речник на българския език обаче в този случай при транскрипция *ij* не се пише: „Не се предава йотация на гласната [e] в средисловие на собствени имена от славянски езици“ (Речник 2012: 31). В изследвания корпус от имена на местните българи, в изписаните им на сръбски ФИ се срещат варианти с вметнато *j*, но и без него напр. *Илијев*, *Георгијев*, *Методијев*, *Стратијев* / *Илиев*, *Георгиев*, *Методиев*, *Стратиев*. В конкретния случай става дума за варианти на едно и също ФИ. Ако потърсим същите ФИ в периода преди анексирането на Цариброд, там можем да намерим само вариантите без йотация в описаната позиция. Състоянието на ФИ в България е същото, т.е. само без йот (вж. Илчев 2012), така че тук следва посочените имена да се изписват на български само без *ij* според правилата за транскрипция на имената на български език. Същата

ситуация намираме и при СИ: *Даниел/Данијел, Даниела/Данијела*, които следва да бъдат транскрибирани само без *й* – *Даниел, Даниела*.

Сонорната съгласна *ј* в изписаните на сръбски имена се среща в среди-словие между гласни, различни от горепосочените, напр. между *а* и *е* *Влајев*; между *а* и *и* *Михајилов*; между *о* и *и* *Војинов, Стојицев*; между *о* и *е* *Станојев*, между две еднакви гласни *е* и *е* *Андрејев*. Посочените ФИ се срещат и във варианти без *ј* в различни периоди, а в правописа на сръбския език, въпреки правилата за изписване на *ј*, когато става дума за ФИ, се отбелязва следното: „За фамилните имена нормата има само препоръчителен характер, тъй като те по правило се пишат във форма, която е наследена: Пејун и Пешн, Мијановић, Мијовић, Стијовић, Стоиљковић и Стојиљковић и сл. (Правопис 2010: 35). Съгласно препоръката на сръбската правописна норма разгледаните ФИ би следвало да се изписват така, както се срещат в най-старите регистри, за да се запази традиционната им (наследена) форма, т.е. без *й* – *Влаев, Михаилов, Воинов, Стоицев, Станоев, Андреев*.

3.2. Предаване на сръбското *љ* в имена на български език

Палаталната съгласна *љ* ще бъде транскрибирана на български по различен начин в зависимост от мястото, където се намира в името, и най-вече от обкръжението *й*. Както посочва Л. Лашкова „в българския език тази мекост не се означава по единен принцип или изобщо не се отбелязва“ (Лашкова 2005: 28). Така напр. ФИ *Вельев* следва да бъде предадено на български като *Велев*, като се загуби мекостта, без значение дали е транскрибирано или транслитерирано. Сред най-допусканите грешки в този смисъл е „употреба на буквата [в] за означаване на мекост на съгласните пред [е] и [и]“ (Тилков 1982: 274). В правописния речник също се отбелязва, че „Мекостта на съгласните не се отбелязва пред гласните [е] и [и], както и в краесловие“ (Речник 2012: 32).

Когато съгласната *љ* се намира пред гласните *а* и *у*, мекостта *й* може и следва да бъде запазена: „Мекостта на съгласните се предава с *ь* (пред *о*), *я* (пред *а*), *ю* (пред *у*).“ (Речник 2012: 32). Някои от СИ, при които се среща *љ*, са: *Велько* (и като *Велко*), *Желько, Љиљана, Рельа* (от 2008 г. насам); *Миљана, Миљан* (от периода 1988–1989); *Љубиша, Биљана, Драгољуб* (от 1973–1978); *Љубен, Љупча, Љубинка* (1970–1973); *Љиља, Коља* (1964–1970); *Билјана, Славољуб, Љубислав* (1957–1964). Следвайки посочените правила за транскрипция на български език, съответно те следва да бъдат предадени като *Велко, Желко, Лиљана, Реля, Миљана, Милян, Любиша, Биљана* и под.

3.3. Предаване на сръбското *њ* в имена на български език

Подобен случай срещаме и при палаталната съгласна *њ* – при транскрипция на български мекостта на тази съгласна ще бъде запазена, ако тя се намира пред *о*, *а* или *у*, или ще се загуби, в случай, че тя се намира пред *е* и *и*. Съответно ФИ *Огњанов, Игњатов* ще бъдат транскрибирани на български *Огнянов, Игнятов*.

3.4. Предаване на имена, в които има уподобяване на съгласни

В имена, в които се среща уподобяване на съгласни, което за сръбския език е характерно не само за устната реч, а и за писмената, напр. *Давитков*, *Бошков*, съгласно правилата на транскрипцията те следва да бъдат изписани на български език като *Давидков*, *Божков*, като се „спазва морфологичният принцип при предаване на звучните и беззвучните съгласни в българския език.“ (Тилков, Бояджиев 2013: 265). Това се потвърждава и от произхода на съответното ФИ, напр. ФИ *Давидков* произхожда от умалителната форма *Давидко* на мъжкото СИ *Давид* и е с разпространение Югозападна България и Монтана (Илчев 2012: 201), а ФИ *Божков* произхожда от умалителния вариант на *Божо*, *Божил* или *Богдан* – *Божко*, и се среща на различни места в страната (Илчев 2012: 102). Ако при предаване на разглежданите ФИ приложим подхода на практическа транслитерация, тогава те следва да бъдат предадени като *Давитков*, *Бошков*. Ако обаче се обърнем към правилата на сръбския правопис, ще видим, че има и изключения от правилото за уподобяване на съгласните по звучност¹⁹ (вж. повече у Правопис 2010: 36-38). Сред тези изключения са и някои СИ и ФИ, напр. в имената на мюсюлманите често липсва уподобяване (Едхем, Мидхат, Субхија), но се приемат като правописно правилни и формите с уподобяване (Етхем, Митхат, Супхија); в някои сръбски СИ също може да няма уподобяване „или за да се избегне отдалечаването от основната дума, или (напр. при фамилните имена) да се спази традицията: Подхум, Подхрастови, Подтекелија, Арадац–Арадца, Градац–Градца, Бргудац–Бргудца, Забрдац–Забрдца; с уподобяване или без него съществуват ФИ, които нямат характер на дублети, като Вугдраговић – Вукдраговић, Дапчевић – Дабчевић, Качић – Кадчић“ (вж. повече у Правопис 2010: 36–38). От всичко казано дотук става ясно, че дори и на сръбски разглежданите имена биха могли да се изписват като *Давидков*, *Божков* и че правописът в това отношение не е категоричен. От друга страна, на български те могат да бъдат изписани и като *Давитков*, *Бошков*, и като *Давитков*, *Бошков* според правилата за транслитерацията (вж. Речник 2012: 33).

3.5. Предаване на *ђ* в имена на български език

Специфичният за сръбската кирилица буквен знак *ђ* се появява в различни позиции както при ФИ, така и при СИ. Така той се среща в началото на ФИ пред гласна, напр. *Ђигов*, *Ђондев*, *Ђорев*, *Ђошев*, *Ђуров* и в началото на СИ, напр. *Ђина*, *Ђока*. Той може да се появи в средисловие, както и същевременно в началото и в средата на името, напр. *Анђелков*, *Ранђелов*; *Ђерђинов*, *Ђорђе*; *Анђела*, *Анђелина*, *Слађана*, *Срђан*, *Ђорђе*, *Ђурђа* и под.

¹⁹ В периодите, в които местните ФИ са изписвани на български език, такова уподобяване при писане няма, като за сръбския език е правило: „Когато в една дума се намират две съгласни, различни по звучност, то първата се уподобява на втората и това по правило се показва при писане (срб-ски > српски, уч-беник > учбеник и под., но председник)“ (Правопис 2010: 35).

В българския правописен речник не се посочват примери от сръбски за предаване на СИ от чужди езици чрез транскрипция, в които има палатални съгласни (вж. Речник 2012: 32–33). Основните положения за предаване на мекостта при СИ, които са отбелязани в речника, са: „Мекостта на съгласните се предава с *ь* (перед *о*), *я* (перед *а*), *ю* (перед *у*)“ (Речник 2012: 32) и „Мекостта на съгласните не се отбелязва пред гласните [е] и [и], както и в краесловие“ (Речник 2012: 32). В академичната граматика сред правилата за транскрипция една от грешките, които се изброяват, е и „употреба на *я* и *ю* след [ж, ч, ш, дж]“, като се отбелязва, че „българският книжовен изговор не допуска мекост на съгласните (без [г, к, х]) пред предни гласни [е] и [и], както не позволява и смекчаване на шушкатавите съгласни [ж, ч, ш, дж]“ (Тилков 1982: 274–275).

Така напр. при ФИ и СИ, в които съгласната *ђ* се намира пред гласните *о*, *а* и *у* мекостта на съгласната следва да бъде запазена, т.е. имена като *Ђорев* и *Ђуров* следва да бъдат транслитерирани като *Ђорев* и *Ђуров*, но същевременно те вече са навлезли в употреба и във вариантите без отбелязана мекост като *Джорев* и *Джуров*. Ако направим справка с речника на Ст. Илчев, за двете ФИ ще намерим двата варианта *Ђорев* (от югозападната форма на името *Георги* – *Ђоре*, разпространена в Софийско) и *Джорев* (от *Джоре*, западна форма на името *Джоро*) (Илчев 2012: 197, 221), а за второто посочено ФИ – *Ђуров* (видоизменено от *Георги*, срещащо се на различни места в страната) и *Джуров* (образувало се от *Джура*, разновидност на *Джуро*, среща се в Трявна) (Илчев 2012: 199).

При ФИ *Ђигов* според посочените правила за транскрипция мекостта пред гласната *и* следва да не се отбелязва при предаване на български, съответно посоченото ФИ ще бъде предадено като *Гигов* или като *Джигов*. Обаче ако направим справка със събрания корпус преди 1920 г., ще срещнем често това ФИ, но само във варианта *Гигов*. Това ФИ и днес функционира като *Гигов*, и като *Ђигов*. В речника на Илчев се посочват двата му варианта – *Гигов* (произхожда от *Гиго*, видоизменено от *Григор* и разпространено в Софийско) и *Джигов* (произхожда от турската дума за ‚голишарче, неоперено пиле‘ и е разпространено в Панагюрище) (Илчев 2012: 173; 219).

Подобни колебания се срещат при всички ФИ и СИ, които съдържат сръбската палатална съгласна *ђ*. Трябва да се обърне особено внимание на имена, които под сръбско влияние са изместили българските варианти, характерни за антропонимичната система на българите в Цариград преди 1920 г. Така напр. едно от най-разпространените български мъжки СИ *Георги* в по-ново време е почти напълно изместено от сръбския вариант на името *Ђорђе*, а среща се и ФИ, образувано от сръбския вариант *Ђорђе*, което функционира успоредно с ФИ *Георгиев* в двата му варианта на сръбски – *Ђорђе* и *Георгиев*. В конкретния случай според правилата за транскрипция името *Ђорђе* би следвало да бъде предадено със запазена мекост *Ђорге*, но често ще го срещнем предадено на български като *Джордже*.

3.6. Предаване на сръбското *ћ* в имена на български език

Специфичният за сръбската кирилица знак *ћ* за отбелязване на една от палаталните сръбски съгласни се появява във ФИ *Ђиров*. Тъй като съгласно разгледаните правила за транскрипция на български език е и непредаването на мекост на съгласните пред предна гласна и (вж. по-горе), единствената възможност тук е името да бъде предадено като *Киров* независимо дали ще се транскрибира или транслитерира. Трябва да се отбележи, че в събрания корпус функционират успоредно двата варианта – *Ђиров/Киров*.

3.7. Предаване на сръбското *p* в имена на български език

За разлика от българското *p* сръбското може да бъде носител на сричката (сричкотворно), което е отразено и в корпуса от събрани имена. Изписани съгласно сръбския правопис те изглеждат по следния начин: *Крстев, Гргов, Прванов* и под. Според правилата за транскрипция на Официалния правописен речник: „Съгласните [р] и [л] в позиция между съгласни в собствени имена от славянски езици се предават според правилото за групите -ър/-ръ-и -ъл/-лъ-“ (Речник 2012: 33). Това предполага те да бъдат транскрибирани като *Кръстев, Гъргов, Първанов*. По същия начин ще бъдат транскрибирани имена като *Крста, Крстина – Кръста, Кръстина*.

Интересен случай представлява мъжкото СИ *Срђан* и напоследък появилият се женски вариант *Срђана*. Освен сричкотворния сонор *p*, в това име се появява и палаталната съгласна *ћ* в позиция пред задна гласна *a*. В този случай според правилата за транскрипция на правописния ни речник, мекостта следва да бъде предадена, т.е. името да бъде изписано с -гя-, като в България това чуждо име вече се е утвърдило като *Сърджан*, а се намира изписано и като *Сръджан*.

В мъжки СИ като *Александар, Димитар, Петар*, при които в краесловие срещаме *a* пред сонора *p*, може да се появи колебание при предаване на български. Така при транскрипция гласната *a* може да се предаде с *ъ*, за да се получат българските варианти на посочените имена *Александър, Димитър, Петър*, ако се схванат като имена на лица от български прозиход, но правописните справочници не ни задължават да го направим, съответно те могат да бъдат предадени и като *Александар, Димитар, Петар*. При транслитерация обаче те ще останат непроменени, т.е. предадени с гласната *a*. И тук е важно да се върнем към периодизацията от началото на това изследване, като посочим, че в периодите, в които имената на местните българи са изписвани на български език, са съществували само вариантите на имената с *ъ*.

Заклучение

Върху съвременното състояние на именната система на местните българи влияят преди всичко различни екстралингвистични фактори (исторически събития, международната обстановка, отношенията между България и Сърбия в различни периоди, нормативната уредба на двете съседни държави в различни периоди). Спецификите на двете кирилски писма и противоположните

правописни принципи в двата езика – фонетичният в сръбския и морфологичният в българския са намерили своето отражение и в изписването на имената на българската общност в Сърбия. От направената съпоставка става ясно, че освен разликите в националните кирилицы и водещите правописни принципи, се прилагат и различни подходи към предаването на имена от чужди езици, използващи кирилското писмо.

Антропонимната система на българите в Сърбия заслужава обстойно разглеждане, тъй като не е била предмет на цялостно изследване, въпреки че е част от българския ономастикон и българското културноисторическо наследство. Юридически въведената възможност за изписване на имената на българите в Сърбия съгласно българската правописна норма, както и от практиките при превод от сръбски на български език на собствени и фамилни имена, изписани съгласно сръбската норма, се нуждаят от подобни научни изследвания, за да се установят проблемните места в предаването на изписаните според сръбската правописна норма имена, както и начините за предаването им при превод от сръбски на български език.

ЛИТЕРАТУРА

Граматика 1982: *Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 1 Фонетика.* Гл. ред. Д. Тилков. София: Издателство на БАН. **Gramatika 1982:** *Gramatika na savremennia balgarski knizhoven ezik. T. 1 Fonetika.* Gl. red. D. Tilkov. Sofia: Izdatelstvo na BAN.

Джурич 2014: Джурић, Вл. Лична имена припадника националних маџина и њихово службено признавање. // *Зборник Матице српске за друштвене науке*, књ. 149, св. 4, 959–976. **Ђурић 2014:** Ђурић, Вл. Lična imena pripadnika nacionalnih manjina i njihovo službeno priznavanje. // *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, knj. 149, sv. 4, 959–976.

Илчев 2012: Илчев, Ст. *Речник на личните и фамилните имена у българите.* София: Издателство „Изток–Запад“. **Илчев 2012:** Ilchev, St. *Rechnik na lichnite i familnite imena u balgarite.* Sofia: Izdatelstvo „Iztok–Zapad“.

Лашкова 2005: Лашкова, Л. *Сърбо-хърватска граматика. Второ допълнено издание.* София: ИК „Емас“. **Lashkova 2005:** Lashkova, L. *Sarbo-harvatska gramatika. Vtoro dopalнено izdanie.* Sofia: IK „Emas“.

Пипер, Клајн 2013: Пипер, П., И. Клајн. *Нормативна граматика српског језика.* Нови Сад: Матица српска. **Piper, Klajn 2013:** Piper, P., I. Klajn. *Normativna gramatika srpskog jezika.* Novi Sad: Matica srpska.

Правопис 2010: Пешикан, М., Ј. Јерковић, М. Пижурица. *Правопис српског језика (измењено и допуњено издање).* Нови Сад: Матица српска. **Pravopis 2010:** Pešikan, M., J. Jerković, M. Pižurica. *Pravopis srpskoga jezika (izmenjeno i dopunjeno izdanje).* Novi Sad: Matica srpska.

Речник 2012: *Официален правописен речник на българския език.* Ред. Мария Бунева. София: Издателство „Просвета“. **Rechnik 2012:** *Ofitsialen pravopisen rechnik na balgarskia ezik.* Red. Maria Buneva. Sofia: Izdatelstvo „Prosveta“.

Станойчич, Попович 2004: Станојчић, Ж., Љ. Поповић. *Граматика српско-га језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе.* Београд: ЗУНС. **Stanojčić, Popović 2004:** Stanojčić, Ž., Lj. Popović. *Gramatika srpskoga jezika. Udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole.* Beograd: ZUNS.

Тилков, Бояджијев 2013: Тилков, Д., Т. Бояджијев. *Българска фонетика.* София: УИ „Св. Климент Охридски“. **Tilkov, Boyadzhiev 2013:** Tilkov, D., T. Boyadzhiev. *Balgarska fonetika.* Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.

Davitkov 2019: Davitkov, I. On the Processes of Adaptation of Bulgarian Names in Tsaribrod, Serbia. // *Bulgarian Language and Literature*, Vol. 61, Number 6, 606-615.